

ENTROPIA ȘI PUTEREA POLITICĂ

ADRIAN GORUN

Abstract. *This article searches the scientific perspective on the space and time, as it is expounded especially in Einstein's theory of relativity, and its potentiality to explain the phenomenon of entropy. This connotation of entropy is applied to the anthropological and political concept of power by its implications concerning the social and political equilibrium or/and instability.*

Key words: *space, time, entropy, state of equilibrium, power, potential instability, competition, control*

Spațiul și timpul — o perspectivă generală

Într-o scrisoare pe care K.I. Gauss o adresează la 6 martie 1832 tatălui lui Ianoș Bolyai, primul ilustrează echivalența logică absolută dintre geometria lui Euclid și geometriile neeuclidiene cu scopul de a contraargumenta concepția lui Kant. O contraargumentare a apriorismului ce insista pe idealitatea spațiului și timpului (înțelegerea acestora ca forme *a priori* ale intuiției sensibile, și nu ca determinări ale lucrului în sine). Succint, precizăm că încercarea lui Kant de a elabora o filosofie a științei era inspirată din fizica lui Newton (fondată, la rândul ei, în matematica lui Descartes și absolutizarea geometriei lui Euclid).

Evoluția științei, de la Gauss la Poincaré și Einstein, infirmă în mare parte concepția kantiană. Combătând ideea lui Kant conform căreia geometria „ia ca bază intuiția pură a spațiului”, că aritmetica „elaborează ea însăși conceptele sale de număr, prin adăugarea succesivă a unităților de timp” (în fapt, ambele fiind intuiții), Poincaré susține că geometria își are rădăcini în ideea *de grup*, iar nu în intuiție (pură sau nu). În fond, între spațiul *geometriei* și cel al *reprezentării* se constată o mare diferență: reprezentarea corpurilor exterioare în spațiul geometriei este o imposibilitate similară imposibilității unui pictor de a picta un obiect tridimensional pe o suprafață plană. Făcând distincție între raționamentele prin care subiectul deosebește „schimbările de poziție” de „schimbările de stare”, Poincaré introduce ideea de *grup* (schimbările de poziție formează un grup și prin aceasta le deosebim de schimbările de stare; în consecință, obiectul geometriei îl constituie legile ce guvernează grupul deplasărilor și nu intuiția pură a spațiului). Conținuturile unei geometrii (axiomele, postulatele) sunt convențio-

nale și, prin urmare, contextuale. Contextul impune acele conținuturi ce sunt utile. Crearea geometriilor neeuclidiene (Lobacevski, Bolyai, Riemann) demonstrează că primele principii ale geometriei nu sunt impuse de logică și că spațiul nu este relevant de simțurile subiectului. Și încă un argument: în ceea ce privește geometria euclidiană, Poincaré consideră că ea este cea mai comodă (utilă și eficace) pentru experiența noastră și, tocmai de aceea, niciodată nu vom renunța la ea¹.

Tot în aceeași linie trebuie înțeleasă referința lui Einstein la semnificația filosofică a teoriei relativității: „Prin aceasta spațiul și timpul au fost desprinse nu de *realitatea lor*, ci de caracterul de absolut cauzal (...), pe care Newton a trebuit să li-l alăture pentru a putea enunța legile cunoscute atunci“. Apoi, deși se declară de acord cu constatarea că teoria științifică este o construcție logică ale cărei principii nu sunt deduse din experiență, Einstein insistă pe ideea că „*faptele* ne obligă de fiecare dată să preferăm o anumită teorie ca fiind *mai adecvată* decât toate celelalte, respectiv ca reproducând mai adecvat structurile profunde ale realului“².

În *Principiile matematice ale filosofiei naturale*, I. Newton, formulându-și concepția asupra spațiului și timpului ca sisteme de referință absolute pentru elaborarea legilor fizicii sale, distinge între timpul și spațiul absolut, pe de o parte, și timpul și spațiul relativ, pe de altă parte.

Astfel, timpul absolut, „adevărat“ și „matematic“, denumit și *durată*, curge în mod egal, „în sine și după natura sa“, fără a avea vreo legătură cu ceva extern. Timpul relativ, ca timp „aparent“ și „comun“, reprezintă o *măsură* (precisă sau neegală) „sensibilă și externă a oricărei durate determinate prin mișcare care se folosește de obicei în loc de timpul adevărat, ca oră, ziua, lună, an“.

La fel, spațiul absolut, „considerat în natura sa“, fără nicio relație cu ceva extern, rămâne permanent „asemenea“ și „imobil“ (izotrop și omogen), iar spațiul relativ este o *măsură*, „mobilă“ a celui absolut. Spațiul relativ se relevă simțurilor omului prin poziția sa față de corpuri, comparându-se cu spațiul imobil (absolut). Timpul relativ este o „parte a unui spațiu subteran, aerian sau ceresc determinată prin poziția sa față de Pământ“³.

Se poate observa cum Newton își formulează concepția cu privire la spațiu și timp prin apel la astronomie, unde timpul absolut se deosebește de timpul natural obișnuit prin *ecuația timpului*, întrucât zilele naturale nu sunt egale între ele (spațiul și timpul absolute nu au nicio relație cu mișcarea)⁴.

Concepția lui Newton despre spațiu și timp este legată de mecanica clasică, legitimându-se prin ea. Practic independența relativă a *spațiului* față de o anu-

¹ Henri Poincaré, *La science et l'hypothèse*, Paris, Ernest Flammarion, f.d., p. 5.

² Albert Einstein, *Comment je vois le monde*, p. 155-161, 163-172, 191-192, 215-216, 244; Albert Einstein, *La Relativité*, Paris, Petite Bibliothèque Payot, p. 157.

³ Isaac Newton, *Principiile matematice ale filosofiei naturale*, traducere și adnotări de prof. Victor Marian, text revizuit de prof. Victor Vâlcovici, București, Editura Academiei, 1956, p. 30-31.

⁴ Această inegalitate este corectată de astronomi, pentru a folosi la măsurarea mișcărilor corpurilor cerești, un timp mai aproape de adevăr.

mită formă de mișcare este transformată într-o independență absolută, iar conceperea spațiului ca izotrop (același) și omogen este justificată tocmai prin legile mecanicii.

Un reper în concepțiile clasice privitoare la spațiu și timp este Leibniz, care concepe cele două forme existențiale *relațional*: spațiul e conceput ca *o ordine a coexistențelor*, iar timpul ca *o ordine a succesiunilor*⁵.

O serie de descoperiri din știință au făcut ca teoria newtoniană — menținută până în secolul al XIX-lea — să-și piardă supremația. Am în vedere geometriile neeuclidiene (îndeosebi geometria lui Riemann, care a ajuns la o nouă idee de spațiu, nerigid, care are ca atribut calitativ participarea la evenimentele fizice⁶ și care — insistând pe aspectul că spațiul este o varietate tridimensională amorfă în sine și doar conținutul său substanțial îl formează și-i determină metrica — a reprezentat pentru Einstein ceea ce geometria lui Descartes a reprezentat pentru Newton), fizica lui E. Mach (care a demonstrat inconsistența argumentelor lui Newton în privința mișcării absolute și a spațiului absolut), precum și descoperirile lui Faraday, Maxwell, Hertz, Lorentz în *domeniul teoriei câmpului*. Mach a demonstrat că forțele centrifuge ce apar la un corp aflat în mișcare de rotație nu constituie o dovadă a caracterului absolut al acestei mișcări (conform lui Newton), aceste forțe putând fi interpretate și în mod relativist, ca fiind generate de masele cosmice („cerul stelelor fixe“). Această descoperire a făcut inutilă ideea spațiului absolut pentru fizică.

Fizica lui Einstein este pregătită și prin teoria câmpului întrucât:

- demonstrează inexistența vidului, respectiv a spațiului și timpului lipsite de orice conținut substanțial;
- stabilește caracterul limitat al vitezei luminii, făcând astfel posibilă formularea principiilor fundamentale ale teoriei relativității, principii ce susțin relativitatea spațiului și a timpului.

„Teoria lui Leibniz-Maxwell — scria Einstein — a condus în chip necesar la teoria relativității restrânse (...)“⁷, teorie ce „se bazează în întregime pe considerații ale teoriei câmpului“⁸.

Dacă inițial teoria câmpului nu afectează percepția spațiului ca *izotrop* (inexistența unor direcții privilegiate) și omogen (inexistența unor regiuni privilegiate), descoperirile ulterioare privitoare la noile proprietăți ale particulelor elementare (existența multor alte forme de câmp — *mezonice, electro-pozitronic, nuclear, gravitațional*), precum și la particularitățile fotonului (dualitate *undă — corpuscul*) pune în evidență neomogenitatea și neizotropia. Iar teoria relativității stabilește că viteza luminii este o *viteză limită* pentru toate fenomenele fizice, nu doar pentru cele electromagnetice.

⁵ A se vedea a treia scrisoare a lui Leibniz către Clarke în *Opere filosofice*, vol. I, traducere de Constantin Floru, București, Editura Științifică, 1972, p. 55.

⁶ Albert Einstein, *op. cit.*, p. 223; H. Weyl, Comentariu la „Ipotezele care stau la baza geometriei lui B. Riemann“, București, Editura Tehnică, 1963.

⁷ Albert Einstein, *op. cit.*, p. 191.

⁸ *Ibidem*, p. 200.

Einstein lansează cele două formule:

$$l' = l \sqrt{1 - v^2/c^2} \quad \text{și} \quad t' = t \sqrt{1 - v^2/c^2}$$

unde l — lungimea măsurată în sistemul de coordonate propriu (SC), considerat în repaus, l' — lungimea în SC aflat în mișcare cu viteza v față de primul; t — timpul în SC aflat în repaus, t' — timpul corespunzător mișcării relative v ; c — viteza luminii.

Din aceste formule se poate constata că:

a) pe măsură ce v (mișcarea relativă) crește, tinzând spre c (viteza luminii), l' tinde spre 0 ($l' \rightarrow 0$), iar t' tinde spre infinit ($t' \rightarrow \infty$);

b) traducerea în limbaj natural a pct. a): dacă un corp se deplasează cu o viteză apropiată de viteza luminii, spațiul *se contractă* (tendința spre 0), iar timpul se dilată (tendința spre ∞);

c) spațiul și timpul nu mai au calitatea de „recipiente” independente de mișcare și de purtătorul ei;

d) din considerarea *constantei vitezei luminii în vid* și *echivalenței* tuturor sistemelor de coordonate (SC) inerțiale, rezultă *variația lungimilor corpurilor* pe direcția de mișcare și a duratelor proceselor în raport cu viteza mișcării lor relative⁹;

e) locul unor mărimi invariabile ale lungimilor și duratelor (fizica clasică), respectiv locul unui spațiu și timp universal, este luat de lungimi și durate ce variază de la un SC la altul în raport cu viteza, adică de spații și timpuri *locale* (fizica relativistă). Este edificatoare, în acest sens, concluzia lui Einstein: „Nu are realitate fizică punctul din spațiu în care se produce un eveniment și nici momentul în care se produce, ci evenimentul însuși. Între două evenimente nu există o relație absolută în timp; există însă o relație spațio-temporală absolută (independentă de alegerea spațiului de referință)”¹⁰.

Prin utilizarea relației spațiu-timp (contractarea spațiului și dilatarea timpului pentru v apropiată de c), se demonstrează că produsul $s \cdot t$ (denumit continuum cvadridimensional) rămâne constant, dovedindu-se astfel unitatea spațiu-timp. Teoria relativității restrânse introduce această idee de unitate, dar nu renunță încă la omogenitatea și izotropia spațiului și a timpului. Această inconsistență este eliminată prin teoria generală a relativității (1914), care, după ce caracteriza fenomenele de gravitație, introduce noțiunea de *câmp gravitațional*, studiind evenimentele fizice în corelație cu evenimentele care s-au produs sau care se vor produce în imediata apropiere (puțin mai devreme sau puțin mai târziu), adică la intervale spațio-temporale *infinitesimale*.

Astfel, teoria generalizată a relativității pune în evidență interdependența metricii continuumului cvadridimensional cu intensitatea câmpului gravitațional, deci neomogenitatea și neizotropia spațio-temporalității. Succint, în condiții specifice, se produc *curburi spațiale*, direct proporționale cu densitatea (inten-

⁹ *Idem*, *Teoria relativității*, București, Editura Tehnică, 1957, p. 41 și următoarele.

¹⁰ *Ibidem*.

sitatea) *câmpului gravific* (exemplu: curbura manifestată în fenomenul abaterii razei de lumină de la linia dreaptă, în câmpurile gravitaționale *intense*, cum este cel din vecinătatea Soarelui).

Teoria generală a relativității pune bazele diversității spațiului și timpului, *diversitate* dată de caracterul neomogen și neizotrop al acestora, de interdependența proprietăților spațio-temporale cu mișcarea și suportul ei. Astfel, spațiul și timpul capătă proprietăți specifice sub influența proceselor chimice, biologice, psiho-sociale, expresii de tipul spațiu sau timp biologic, cultural, informațional fiind tot mai utilizate.

Entropia — ca potențialitate a sistemelor

Formula lui Einstein $E=mc^2$ are valoare în sensul că *existența* există numai în mișcare (devenire), deci existența este procesuală (energia este proprietatea fundamentală a materiei).

Ecuatia $E=mc^2$ a fost interpretată și în sensul unei transformări ireversibile a existenței substanțiale în energie. Astfel, pornind de la cel de-al doilea principiu al termodinamicii, R. Em. Clausius și W. Thompson (Lordul Kelvin) au emis ideea că în Univers ar avea loc un proces de dispersie continuă și transformare ireversibilă a tuturor formelor de energie în căldură, de egalizare a temperaturilor, ajungându-se la o *stare de echilibru* termodinamic (exceptând energia calorică, toate celelalte forme de energie au dispărut). Astfel, *entropia* Universului atinge valoare maximă (ca măsură de stare), procesele macrocosmice încetând. Este starea denumită „moartea termică” a Universului.

Dar Boltzman, Plank ș.a. aduc argumente teoretice și experimentale că ipoteza „morții termice” se bazează pe extrapolarea nelegitimă a unui principiu valabil numai pentru sistemele *finite* și *izolate*.

Reducerea existenței la energie este nuanțată în curentul denumit *energetism*, curent fundamentat tot în interpretarea denaturată a legii lui Einstein $E=mc^2$, insistând pe „*defectul de masă*” (diferența dintre masa de repaus și masa de mișcare este absolutizată, ajungându-se la ideea că masa se transformă în energie).

NOTĂ: Prin materie, reprezentanții energetismului înțeleg tot ce are masă de repaus, tot ce este ponderabil, spre deosebire de radiație, câmp, lumină, care constituie energia.

Asemenea aspecte au avut semnificații și în abordarea varietății calitative a structurilor spațiale și temporale.

Avem în vedere caracterul neizotrop și neomogen al spațiului și timpului pentru domeniile biologic și social ale onticului, tri- și multidimensionalitatea spațiului psihologic, reversibilitatea unor evenimente în ireversibilitatea timpului, tendințele entropice ale unor sisteme, chiar dispariția unor civilizații.

În ce măsură sistemele politice pot fi afectate de entropie? Iată o întrebare legitimă, cel puțin prin prisma diversității spațio-temporalității.

Sunt consacrate trei definiții cu caracter mai larg al entropiei:

a) ca mărime de stare termică a sistemelor fizice care crește în cursul unor transformări ireversibile a lor și rămâne constantă în cursul unor transformări reversibile;

b) ca mărime fundamentală în teoria informației care indică cantitatea de informație raportată la un element al mesajului transmis;

c) măsură care indică gradul de organizare al unui sistem.

Folosim ca premisă ideea de spațiu neomogen (diferit din punct de vedere calitativ, funcție de complexitatea segmentului existențial) și spațiu *anizotrop* (care prezintă direcții privilegiate). Apoi, pornind de la curbările spațiale direct proporționale cu intensitatea câmpului gravific (demonstrate a fi specifice sistemelor gravitaționale), încercăm să răspundem la întrebarea referitoare la existența unor astfel de „curburi spațiale” în planul socio-politicului și ce specific ar avea un „câmp” în asemenea sisteme. Ne vom referi, apoi, la sensurile entropiei de la punctele b) și c), insistând pe:

— rolul informației și caracterul său negentropic în planul sistemului socio-politic;

— caracterul anizotrop al spațiului și timpului social (ambele prezentând direcții privilegiate).

O existență identitară cu un câmp cultural specific (cultura ca obiectivare a valorilor) și o energie proprie (puterea sufletească despre care vorbește C. Rădulescu-Motru) presupun o curbură a spațiului social proporțională cu *intensitatea câmpului cultural respectiv*. Aceasta face ca spațiul social, manifestat concomitent sub forma coexistențelor, dar și a reversibilității (ex. succesiunea deal-vale la L. Blaga, specifică poporului român) să conțină o a patra dimensiune — cea psihologică. La fel se poate pune în discuție problema timpului social, care, prin dimensiunea sa psihologică, își amplifică bogăția evenimentială, concomitent cu trăirile, reținerile, anticipările fondate în deziderate.

Așadar, spațiul și timpul social și psihologic se caracterizează printr-o amplitudine a caracterului neizotrop și neuniform prin raportare la spațiul și timpul fizic (natural).

În această bază putem formula câteva judecăți:

a) Percepția asupra spațiului și timpului realizată la nivelul unei comunități, plasată geopolitic și într-un anumit moment al istoriei, este una egocentrică; prin raportare la alte comunități, deși plasate în alte sisteme referențiale, se manifestă (potențial sau real), tendința de extrapolare a propriei percepții (valabilă la nivelul de introspecție) și la nivelul altor comunități perpetuând imaginea despre sine printr-un transfer al acestei imagini asupra altora.

Succint: deși intensitatea câmpului cultural (venită din alte valori, imanente acelor comunități) are o altă dimensiune (specificitatea *energiei sufletești*) se proiectează asupra acestor comunități criteriile de apreciere proprii; astfel, se ajunge ca spații și timpuri diferite, cu grade specifice de neomogenitate și neizotropie, să fie uniformizate, funcție de măsura de stare proprie. Această uniformi-

zare conduce la percepții *asimetrice* în comparații (considerarea unor societăți arhaice ca „primitive“, inferioare › europocentrismul).

b) Existența identităților și a societăților plurale (neomogene etnic, cultural, religios, informațional, politic etc.) face ca societatea supusă globalizării să-și conțină proprii factori entropici.

c) Reducerea spațiului la *teritoriu* și a timpului la *istorie* conduce la percepția bipolară a civilizațiilor: cu stat și fără stat.

d) Recesivitatea (ca structură a globalizării, dar și ca proces entropic) apare ca efect al tendințelor de egalizare a informației și anulării potențialelor energiilor identitare (termenul de recesivitate este utilizat pentru semantica supra și nu în sensul utilizat de Mircea Florian).

Este recesivitatea o formă de deces al globalizării?

Imanența negentropică a puterii politice

„Puterea — scrie B. Russell — rămâne conceptul fundamental în științele sociale (...), după cum energia este conceptul fundamental în fizică”¹¹.

Ca fenomen social, un Ianus cu două fețe, puterea prezintă o multitudine de definiții și stiluri de înțelegere, fie că este vorba de putere în general, fie de puterea politică. Studiile de filosofie politică, istorie, drept, sociologie politică se dovedesc insuficiente în surprinderea efectelor și atributelor puterii, dacă nu sunt luate în calcul studiile de antropologie politică.

În disputele sale cu Lapierre, dar și cu toți cei care au analizat puterea ca o relație extremă de coerciție de tip dominant-dominat, acceptând că orice societate este politică, fără să înțeleagă însă că puterea politică *este pretutindeni la fel*, încercând să răstoarne ideea lui Durkheim, potrivit căruia puterea politică presupune diferențiere socială, P. Clastres și definește un crez pe care-l vede drept „revoluție copernicană”. Iată-l:

„De o revoluție copernicană este vorba: în sensul că, până în prezent și în anumite raporturi, etnologia a lăsat culturile primitive să se rotească în jurul civilizației occidentale, și încă într-o manieră, am spune, centripetă. Că o răsturnare completă de perspectivă este necesară (în măsura în care se ține efectiv a se rosti asupra societăților arhaice un discurs potrivit modului lor de a fi, și nu modului nostru), este ceea ce ni se pare că demonstrează din plin antropologia politică. Aceasta se lovește de o limită, nu atât cea a societăților primitive, cât cea pe care o poartă ea însăși, limitarea însăși a Occidentului, a cărui pecete o arată gravată în sine.

Pentru a scăpa de atracția pământului său natal și a se înălța la adevărata libertate de gândire, pentru a se smulge din existența naturală în care continuă să se scalde, meditația asupra puterii trebuie să opereze conversiunea «heliocentrică»: va câștiga din aceasta o mai bună renaștere a lumii celorlalți și, prin recul,

¹¹ Bertrand Russell, *Power. A New Social Analysis*, New York, George Allen & Unwin Ltd., 1938, p. 1.

a propriei noastre lumi (...). E timpul să schimbăm soarele și să ne punem în mișcare“¹².

Studiile de sociologie politică, dar mai ales de antropologie, demonstrează că puterea există și în afara unei societăți organizate după principiile ordinii pe care o dă aparatul instituțional din punct de vedere politic (Balandier). Pornind de la premisa că *efectele sunt cele ce pun în evidență puterea*, Balandier insistă pe analiza prioritară a acestora, raportând efectele la *atribute*. Astfel, recunoscând existența puterii chiar în „societățile rudimentare“, antropologul francez vorbește despre caracterul *aproximativ* al echilibrului oricărei societăți, despre *instabilitatea potențială* chiar la nivelul societăților arhaice.

Din acest echilibru *aproximativ*, din *instabilitatea potențială*, Balandier extrage efectele fenomenului social numit putere: „Puterea are deci ca funcție apărarea societății de propriile slăbiciuni, *conservarea* ei, s-ar putea spune, și, dacă este necesar, acceptarea schimbărilor care nu sunt în contradicție cu principiile sale fundamentale“. Apoi, odată cu depășirea relațiilor de rudenie de către raporturile sociale, intervine între indivizi și între grupuri o *competiție*, fiecare vizând să orienteze deciziile.

Puterea (politică) apare deci ca un rezultat al competiției și ca un mijloc de a o controla. Ea este *inerentă* și *immanentă* oricărei societăți: ea provoacă respectarea regulilor, ea o apără de propriile imperfecțiuni, ea limitează, în cadrul său, efectele competiției între indivizi și între grupuri, ea are deci funcții *conservatoare*. Este cert caracterul *negentropic*, genetic provenit din necesitatea ei, fapt recunoscut de Balandier: „Recurgând la o formulă sintetică, se va defini puterea ca rezultând, pentru orice societate, din necesitatea de a lupta împotriva entropiei ce o amenință cu dezordinea, după cum amenință orice sistem“¹³.

Este semnificativ de amintit aici încă o considerație pe care antropologul francez o realizează: apărarea societății împotriva entropiei, a dezordinii, nu presupune recurgerea unilaterală la mijlocul constrângerii și nu trebuie să se insiste pe ideea (eronată, de altfel) că ordinea nu poate fi asigurată decât printr-o guvernare bine diferențiată. Practic, *ritualurile*, *ceremoniile* sau procedurile ce asigură o refacere periodică a societății sunt, la fel ca *suveranii* și *birocrația* lor, instrumentele unei acțiuni politice astfel înțelese. Puterea reprezintă concomitent o necesitate izvorâtă din determinări interne, dar și rezultatul unei necesități externe, urmare a relațiilor societății globale cu mediul exterior: „Fiecare societate globală este în legătură cu exteriorul, ea este, direct sau la distanță, legată de alte societăți pe care le consideră străine sau ostile, periculoase pentru securitatea și suveranitatea sa“.

Amenințările exterioare au un dublu rol:

- Determinarea societății în organizarea apărării, stabilirii și organizării alianțelor;

¹² Pierre Clastres, *Societatea contra statului*, traducere de Emanuel Actarian, Prefață de Vintilă Mihăescu, București, Editura Ararat, 1995, p. 6.

¹³ Georges Balandier, *Antropologie politică*, traducere de Doina Lica, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 52; Adrian Gorun, *Puterea politică și reproșurile politice*, Editura Bibliotheca, 2006, p. 9-11.

- Determinarea unei conștiințe de sine care face ca societatea să-și prețuiască unitatea, coeziunea și trăsăturile distincte.

Puterea și simbolurile ei aferente oferă societății atât mijloacele pentru asigurarea și afirmarea coeziunii interne, cât și mijloacele prin care-și exprimă „personalitatea” în raporturile cu alte comunități, mijloacele de *a se situa* și de a se proteja față de ceea ce îi este străin. Exemplul cel mai edificator: *șefia tradițională dublă* din comunitatea bamileke din Camerunul Occidental, unde puterea se exprimă printr-o *dublă polarizare*, existând două *tipuri dominante*: șeful (fo) și primul demnitar (kwipu), care are rolul de comandant de război. Primul apare ca factor de unitate, apărător al ordinii stabilite, conciliator și intermediar pe lângă divinitățile cele mai active. Al doilea e mult mai orientat spre exterior, însărcinat să vegheze împotriva amenințărilor din afară și să asigure întreținerea potențialului militar¹⁴.

Indiferent de gradul în care puterea este calificată ca *difuză*, puterea implică o disimetrie în cadrul raporturilor sociale. Dacă puterea s-ar instaura pe baza unei perfecte reciprocități, echilibrul social ar fi automat, iar puterea ar fi sortită autodistrugerii. Dar nu există o societate perfect omogenă, o societate care să elimine orice opoziție între grupuri. Între putere și inegalități există și intercondiționare și reciprocitate: puterea se întărește odată cu accelerarea inegalităților, iar inegalitățile sunt condiția menținerii puterii, în măsura în care puterea este condiția menținerii inegalității.

Puterea reprezintă disimetrie și în societățile lignajere, chiar dacă necompletarea acesteia se prezintă în forma cea mai atenuată: în aceste societăți se stabilesc *supremații* și *subordonări* în funcție de sex, vârstă, situație genealogică, specializare, calități personale. Disimetria se accentuează în societățile cu protoclase sau caste (ierarhii și inegalități evidente), dar mai ales în societățile cu guvernare modernă.

Luând în calcul și alte două aspecte principale ale puterii (pe lângă *necesitate* și *disimetrie*), respectiv *sacralitatea* și *ambiguitatea*, înțelegem corect rolul ei negentropic.

Deși raportul cu sacrul este mai evident în societățile tradiționale, orice putere politică conține „o fărâmă” de sacrul. „Discret sau vizibil — scrie Balandier —, sacrul este întotdeauna prezent în cadrul puterii. Prin intermediul acesteia (al puterii) societatea este înțeleasă ca unitate, ordine și permanență. Ea este înțeleasă sub o formă idealizată, ca o garanță a securității colective și ca o simplă reflectare a cutumei sau legii, e confirmată sub aspectul unei valori supreme și obligatorii, devine astfel materializarea unei transcendențe ce se impune indivizilor și grupurilor particulare.”

În privința *ambiguității*, trebuie precizat că puterea trebuie să se justifice, căutându-și legitimarea și dobândindu-și *legitimitatea* (în sens weberian, tradițională, charismatică, legală), dar puterea este și contestată. Legitimă și contestată deopotrivă, puterea conține coordonata propriei ambiguități înțeleasă ca

¹⁴ Vezi Adrian Gorun, *Teorie politică*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2002.

proces complex și necesar, ca relație direcționată, ca autoritate legitimă, ca mecanism ce operează cu un complex de mijloace (persuasiune, influență, manipulare, coerciție etc.), ca forță individuală (alimentată de potențialul natural al individului) — *puissance*, sau ca forță instituționalizată (*pouvoir*), puterea *este* prin efectele și atributele ei antientropice. Așa se comportă puterea *imediată*, puterea personalizată (individuală) și puterea instituționalizată în societăți predispuse mai mult sau mai puțin la entropie.

Iar definiția formală dată puterii de R. Dahl este edificatoare în acest sens: „Puterea lui A asupra lui B reprezintă capacitatea lui A de a-l face pe B să facă ceva ce n-ar fi făcut fără intervenția lui A”¹⁵.

¹⁵ Robert Dahl, *Modern Political Analysis*, New York, Prentice Hall, 1963.